

<https://doi.org/10.62837/2026.4.97>

HÜSEYNOVA SEVINC RƏHMAN QIZI
AMEA Dilçilik institutunun doktorantı

RƏQƏMSALLAŞMA VƏ DİLDƏN İSTİFADƏ

Rəqəmsallaşma müasir cəmiyyətlərdə ünsiyyət təcrübələrini, dil normalarını və diskurs strukturlarını yenidən formalaşdıraraq dil istifadəsini dərinlən dəyişdirir. Rəqəmsal texnologiyaların yayılması danışq və yazılı dil arasındakı ənənəvi sərhədləri silən və multimodal ifadə formalarını tətbiq edən yeni qarşılıqlı təsir üsulları yaradır. Nəticədə rəqəmsal mühitlərdə dil istifadəsi sosiolinqvistik tədqiqatın mərkəzi obyektinə çevrilmişdir. Bu tədqiqatın məqsədi onlayn mühitlərdə dil formalarındakı, ünsiyyət strategiyalarındakı və diskurs təcrübələrindəki dəyişikliklərə diqqət yetirərək, rəqəmsallaşmanın dil istifadəsinə təsirini təhlil etməkdir. Tədqiqatın aktualığı rəqəmsal ünsiyyətin gündəlik, təhsil və peşəkar həyata sürətli inteqrasiyasını əhatə edir, bu da onun nəticələrinin anlaşılmasını dil təhsili, siyasəti və planlaşdırması üçün vacib edir. Tədqiqatın yeniliyi onun hərtərəfli sosiolinqvistik yanaşmasındadır, belə ki, bu yanaşma rəqəmsallaşmanı sırf texnoloji amil deyil, transformativ ünsiyyət mühiti kimi qəbul edir. Dil, texnologiya və sosial təcrübə arasındakı qarşılıqlı təsiri araşdırmaqla, tədqiqat rəqəmsallaşmanın müasir dil istifadəsini necə yenidən formalaşdırdığını daha dərinlən anlamağa kömək edir.

Açar sözlər: rəqəmsallaşma, dil, ünsiyyət, inteqrasiya, ənənəvi sərhəd

Giriş. Rəqəmsal dövr dilin istifadəsi, yayıldığı və təfsir olunduğu şəraitdə fundamental bir transformasiyanı təmsil edir. Sosiolinqvistikada rəqəmsal dövr sadəcə yeni texnologiyaların mövcudluğu kimi deyil, həm də ünsiyyət təcrübələrinin, sosial qarşılıqlı əlaqənin və dil normalarının dərin şəkildə yenidən qurulması kimi başa düşülür. Rəqəmsallaşma coğrafi sərhədləri aşan, ənənəvi nitq icmalarını qeyri-sabitləşdirən, dil, güc və kimlik arasındakı münasibətləri yenidən formalaşdıraraq yeni ünsiyyət məkanlarını təqdim edir. Q.P.Şchedrovitski ünsiyyəti əsas tədqiqat mövzusu etdi və onu “müərrəd, genişmiqyaslı bir anlayış kimi deyil”, insan düşüncəsinin təşkili üçün bir məkan kimi təqdim etdi, burada “düşüncə situasiya hərəkəti səviyyəsində görünür” [4, 447]. Sosiolinqvistik baxımdan rəqəmsal dövr bağlantı, sürət, multimodalıq və interaktivlik ilə xarakterizə olunur. Ünsiyyət getdikcə mətn, şəkil, audio, video və qrafik simvolları tək bir ünsiyyət aktı daxilində birləşdirən rəqəmsal platformalar vasitəsilə baş verir. Sosial şəbəkələrdə ünsiyyətlə bağlı çoxsaylı tədqiqatlar onlayn diskursla bağlı əsas suallara cavab verməyə çalışır [1; 2; 6; 7; 8]. Nəticədə dil istifadəsi mürəkkəb semiotik sistemlərə daxil olur və burada linqvistik məna vizual və texnoloji elementlərlə qarşılıqlı təsirdə olur. Bu dəyişiklik

əsasən üz-üzə qarşılıqlı əlaqəyə və ya çap olunmuş mətnlərə əsaslanan əvvəlki sosiolinqvistik təhlil modelləri ilə ziddiyyət yaradır.

Rəqəmsal dövrün digər bir xüsusiyyəti danışığ və yazılı dil arasındakı ənənəvi sərhədlərin dağılmasıdır. Rəqəmsal ünsiyyət tez-tez hibrid xüsusiyyətlər nümayiş etdirir: müəyyən bir formada yazılır, lakin funksiyası danışığ xarakterlidir. Çatlarda, şərhərdə və ya sosial şəbəkələrdəki mesajlar adətən qısa, kortəbii və interaktiv olur, şifahi nitqə bənzəyir, eyni zamanda yazılı simvollara əsaslanır. Buna görə də sosiolinqvistika rəqəmsal dövrün danışığ və yazılı dilin xüsusiyyətlərinin gətdikcə kəsişdiyi bir sahə kimi baxışlarını ortaya qoyur və bu da şifahi dil və savadlılıq arasındakı ənənəvi sərhədlərin tədricən aşınmasına səbəb olur.

Rəqəmsal dövr həmçinin nitq icması anlayışını da dəyişdirir. Klassik sosiolinqvistikada nitq icmaları nisbətən sabit və ərazi baxımından məhdud idi. Rəqəmsal mühitlərdə icmalar çox vaxt müvəqqəti, maraq əsaslı və transmilli olur. Dil istifadəsi fiziki yaxınlıqdan daha çox platforma normaları, alqoritmlər və ünsiyyət imkanları ilə formalaşır. Nəticə etibarilə, rəqəmsal dövrdə sosiolinqvistika sabit dil qruplarından daha çox şəbəkələrə, platformalara və təcrübələrə diqqət yetirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, rəqəmsallaşma linqistik baxımdan neytral deyil. Rəqəmsal dövr mövcud sosial bərabərsizlikləri və güc strukturlarını, o cümlədən linqistik iyerarxiyaları əks etdirir. İnformasiya cəmiyyətin və dövlətin inkişafı üçün strateji resurs kimi qəbul edilməyə başladığıda insanların informasiyaya münasibəti əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdi, çünki “dövlətin informasiya siyasətini onun effektivliyini kökündən artırmaq məqsədi ilə islahat etmək və ya müvafiq olaraq yenidən qurmaq vəzifəsi XX əsrin sonlarından bəri artan və qlobal transsərhəd informasiya kompüter şəbəkələrinin yaradılması ilə əlaqəli olan beşinci informasiya inqilabı kontekstində xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir” [10]. Müasir dil texnologiyaları ölkənin informasiyalaşdırma və informasiya təhlükəsizliyi səviyyəsini, onun “informasiya dividendlərini” müəyyən edir [5, 10].

Rəqəmsal texnologiyalara çıxış dillərin onlayn görünməsi və dil texnologiyalarının mövcudluğu dillər və cəmiyyətlər arasında əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir. Beləliklə, sosiolinqvistika rəqəmsal dövrü həm innovasiya məkanı, həm də qlobal və milli dillərin funksional sahələr uğrunda rəqabət apardığı linqistik bərabərsizlik məkanı kimi qəbul edir.

Onlayn ünsiyyət müasir linqistik dəyişikliyin əsas hərəkətverici qüvvələrindən birinə çevrilmişdir. Rəqəmsal platformalar linqistik formaların dövrünü sürətləndirir, yeni sözlərin, ifadələrin və üslubların linqistik və mədəni sərhədlər boyunca sürətli yayılmasına imkan yaradır. Sosiolinqvistik baxımdan onlayn ünsiyyət sadəcə oflayn dil istifadəsinin əksi deyil, həm də dil təkamülünün formalaşmasında aktiv qüvvədir.

Onlayn ünsiyyətin ən görünən təsirlərindən biri leksik innovasiyadır. Yeni sözlər, ixtisarlər, abreviaturlar və neologizmlər rəqəmsal mühitlərdə davamlı olaraq ortaya çıxır və bu, tez-tez texnoloji inkişaf, platformaya xas təcrübələr və ya gənclər mədəniyyəti ilə əlaqələndirilir. Bu leksik elementlər onlayn kontekstlərlə məhdudlaşa bilər və ya tədricən gündəlik danışmaq və yazılı dilə daxil ola bilər. Sosiolinqvistika bu cür innovasiyaların necə qəbul edildiyini, sosial qruplar arasında yayıldığını və ya nəsil kimliyinin göstəricilərinə çevrildiyini araşdırır.

Onlayn ünsiyyət həmçinin dil qarışığını və hibridləşməsinə təşviq edir. İstifadəçilər tez-tez müxtəlif dillərdən elementləri tək bir mesaj daxilində birləşdirir. Bu təcrübə həm pragmatik səmərəliliyi, həm də simvolik mövqeyi əks etdirir. Qlobal dili milli dillə qarışdırmaq müasirliyi, rəqəmsal sərəştəri və ya qrup mənsubiyyətini göstərə bilər. Sosiolinqvistik təhlil bu cür təcrübələrin təsadüfi və ya qüsurlu deyil, sistemli və mənalı olduğunu vurğulayır.

Digər əhəmiyyətli dəyişiklik düzgünlük və standartlaşdırma normaları ilə bağlıdır. Rəqəmsal ünsiyyət tez-tez orfoqrafiya, durğu işarələri və qrammatikanın ənənəvi normalarını yumşaldır. Qeyri-standart formalar, fonetik orfoqrafiya, xüsusən də qeyri-rəsmi onlayn kontekstlərdə geniş qəbul edilir. Bu, linqvistik tənəzzülə göstərmir; əksinə, dilin yeni ünsiyyət şəraitinə uyğunlaşma qabiliyyətini nümayiş etdirir. Sosiolinqvistika istifadəçilərin platforma, auditoriya və məqsəddən asılı olaraq dillərini strateji olaraq tənzimləmələrini vurğulayır.

Sürət və təcillik onlayn ünsiyyətin əsasını təşkil edir. Mesajlar tez-tez məhdud redaktə ilə tez hazırlanır, bu da sintaktik mürəkkəbliyə və mətnin təşkilinə təsir göstərir. Qısa cümlələr, fraqmentlər və ellipslər çox yayılmışdır. Eyni zamanda, istifadəçilər fiziki işarələrin olmamasını təkrarlama, böyük hərflərlə yazmaq, emojilər və durğu işarələri kimi linqvistik və qrafik vasitələrlə kompensasiya edir. Bu strategiyalar pragmatik funksiyalara xidmət edir, emosiyaları, vurğuları və ya mövqeyi ifadə etməyə kömək edir.

Onlayn ünsiyyət pragmatik normaları yenidən formalaşdırır. Nəzakətlik strategiyaları, müraciət formaları və qarşılıqlı əlaqə konvensiyaları platformalar arasında fərqlənir. Bir rəqəmsal kontekstdə uyğun və ya nəzakətli hesab edilən şey digərində uzaq və ya qeyri-uyğun kimi qəbul edilə bilər. Sosiolinqvistika istifadəçilərin bu normaları necə müzakirə etdiyini və rəqəmsal ünsiyyətin cəmiyyətdə daha geniş pragmatik modellərə necə təsir etdiyini öyrənir.

Rəqəmsallaşma rəqəmsal ünsiyyətdən əvvəlki dövrdə mövcud olmayan tamamilə yeni janrların və diskurs üsullarının yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu janrlar texnoloji imkanlar, platforma məhdudiyyətləri və istifadəçi təcrübələri ilə formalaşır. Sosiolinqvistik baxımdan rəqəmsal janrlar sadəcə texniki formatlar deyil, həm də dil istifadəsinin sosial cəhətdən mənalı formalarıdır.

Əsas kateqoriyalardan biri paylaşım, şərh, hekayələr və mövzuları özündə ehtiva edən sosial media diskursudur. Biz inanırıq ki, internet diskursunun

strukturunda ayrıca və vacib bir komponent müəyyən edilə bilər, bu da sosial media diskursudur [3]. Sosial media qeydiyyatdan keçmiş istifadəçilərə şəxsi məlumatları yerləşdirməyə və digər istifadəçilərlə ünsiyyət qurmağa imkan verən onlayn platformaya aiddir. Bu günlərdə bir çox insan bu cür onlayn platformalar vasitəsilə sosial əlaqələr qurur. Beləliklə, sosial media diskursu onlayn mühitdə elektron işarələr və siqnallar vasitəsilə ünsiyyət kimi şərh edilə bilər. Bu janrlar fərdi özünüifadəni ictimai məruzə ilə birləşdirir və bununla da özəl və ictimai ünsiyyət formaları arasındakı ənənəvi fərqi azaldır. Sosial mediada dil çox vaxt yüksək ifadəli, qiymətləndirici və şəxsiyyət yönümlüdür. İstifadəçilər linqvistik seçimlər vasitəsilə onlayn personajlar qurur, özlərini müəyyən icmalar və ya ideologiyalarla uyğunlaşdırır.

Sosial media diskursunu tək funksional üsluba aid etmək olmaz, çünki o, bir neçə üslubdan linqvistik resursları özündə birləşdirir. Qeyri-verbal ünsiyyət vasitələrindən və emosional cəhətdən zəngin lüğətdən istifadə virtual ünsiyyəti daha cəlbedici edir. Son bir neçə ildə mesajlarda və nəşrlərdə yalnız hərf simvollarından deyil, həm də foto, video və audio fraqmentlərdən istifadə etmək tendensiyası müşahidə olunur. Nəticə etibarilə, sosial media diskursunun xarakterik xüsusiyyətləri olduqca müxtəlifdir və onun diskurslar sistemindəki unikal mövqeyini müəyyən edir. Sosial media diskursu real həyatı vəziyyətlərdə istifadə olunan ifadələrə və mətnlərə aiddir. Bundan əlavə, sosial media ünsiyyət vasitəsi kimi yazılı və şifahi ünsiyyət formalarının birləşməsinə imkan verir. Sosial mediadakı bütün mətnlər müxtəlif əlaqələr və qarşılıqlı əlaqələrlə əlaqələndirilir və nəticədə ünsiyyətin bir-birinə bağlı sistemini yaradır.

İnternetdə marjinal submədəniyyətlərin özünəməxsus dil spesifikasiyi ilə aktivləşməsi, sosial şəbəkə istifadəçilərinin dil normaları və nitq mədəniyyəti haqqında təsəvvürlərində dəyişiklik, kobudluq, pis davranışlar, həssaslığa və emosionallığa diqqət yetirilməsi qeyd olunur, bu da istifadəçinin şəxsiyyətinə, onun mənəvi və mənəvi vəziyyətinə mənfi təsir göstərdiyini göstərir [9, 52].

Digər vacib janr isə ani mesajlaşma və söhbət diskursudur. Söhbətlər növbəlilik, qeyri-rəsmilik və yüksək interaktivlik ilə xarakterizə olunur. Dilçilik baxımından onlar qısalığa, ortaq kontekstual biliklərə və emojilər, stikerlər və səsli mesajlar kimi multimodal elementlərə əsaslanırlar. Sosiolinqvistik tədqiqatlar göstərir ki, söhbət diskursu həm danışıq söhbətindən, həm də ənənəvi yazıdan fərqli olaraq özünəməxsus uyğunluq və birlik normalarını inkişaf etdirir.

Rəqəmsallaşma dilin şəkillər, videolar, səs və qrafik dizaynla qarşılıqlı əlaqədə olduğu multimodal diskurs yaratmışdır. Məna çoxsaylı semiotik kanallar arasında paylanır və linqvistik elementlər çox vaxt mərkəzi deyil, dəstəkləyici rol oynayır. Sosiolinqvistika üçün bu, ünsiyyətin vizual və texnoloji ölçülərini əhatə etmək üçün analitik çərçivələrin genişləndirilməsini tələb edir. Bundan əlavə, rəqəmsal platformalar şərhələr, icmalar və əməkdaşlıq mətnləri kimi iştirakçı janrlara imkan

verir. Bu janrlar diskurs istehsalını demokratikləşdirir və istifadəçilərə institusional vasitəçilik olmadan ictimai ünsiyyətdə iştirak etməyə imkan verir. Eyni zamanda, platforma alqoritmləri dövriyyəyə təsir göstərir. Beləliklə, sosiolinqvistik təhlil həm istifadəçi agentliyini, həm də texnoloji nəzarəti nəzərə alır. Nəhayət, rəqəmsal dövr hibrid və inkişaf edən janrları təşviq edir. Xəbərlər, əyləncə, reklam və şəxsi ünsiyyət arasındakı sərhədlər getdikcə daha çox azalır. Dil üslubları janrlar arasında hərəkət edərək çevik və sürətlə dəyişən yeni diskurs formaları yaradır. Sosiolinqvistika bu janrları sabit kateqoriyalar deyil, dinamik təcrübələr kimi qəbul edir.

Nəticə. Rəqəmsallaşma kommunikativ məkanları yenidən formalaşdırmaqla, linqvistik dəyişiklikləri sürətləndirməklə, yeni janrlar və diskurs üsulları yaratmaqla dil istifadəsini dəyişdirmişdir. Sosiolinqvistikada rəqəmsal dövr dilin texnologiya, güc və kimliklə qarşılıqlı əlaqədə olduğu mürəkkəb bir mühit kimi konsepsiyalaşdırılır. Onlayn ünsiyyət innovasiyanı, hibridliyi və elastikliyi təşviq etməklə yanaşı, normalar, bərabərsizlik və dil siyasəti ilə bağlı suallar doğurur. Buna görə də rəqəmsal dil istifadəsini anlamaq linqvistik, sosial və texnoloji perspektivləri birləşdirən çoxölçülü sosiolinqvistik yanaşma tələb edir.

Ədəbiyyat:

1. Иванов Д.В. Виртуализация общества. Версия 2.0. – Санкт-Петербург : Петербургское востоковедение, 2002. – 96 с
2. Кастельс М. Власть коммуникации. – Москва : ВШЭ, 2016. – 700 с
3. Рябова А.С. Лингвистические особенности англоязычного дискурса социальных сетей. Национальных исследовательский Мордовский государственный университет им.Н.П.Огарева. [OGARËB-ONLINE](#). 6 (143), 2020, eISSN: 2311-2468
4. Щедровицкий Г. П. Мышление, понимание, рефлексия. М.: Наследие ММК, 2005.
5. Юймин Ли. К вопросу о национальной языковой компетенции [Электронный ресурс] // Социолингвистика. 2021. № 4 (8). С. 8–24. DOI: 10.37892/2713-2951-4-8- 8-24
6. Bühl A. Die virtuelle Gesellschaft des 21. Jahrhunderts: sozialer Wandel im digitalen Zeitalter. – Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2000. – 200 S.
7. Kroker A., Weinstein M. Data trash: the Theory of Virtual Class. – Montreal : New World Perspectives, 2001. – 90 p
8. Rheingold H. The virtual community: homesteading on the electronic frontier. – 1993. – URL: <http://www.rheingold.com/vc/book/intro.html>
9. Zappavigna M. Discourse of Twitter and Social Media: How We Use Language to Create Affiliation on the Web. – New York: Continuum, 2012. – 240 p.
10. https://www.academia.edu/104412405/ЦИФРОВИЗАЦИЯ_И_ИНФОРМАТИЗАЦИЯ_ИНОЯЗЫЧНОГО_ОБРАЗОВАНИЯ_КАК_УСЛОВИЕ_ПОДГО

ТОВКИ СТУДЕНТОВ ФАКУЛЬТЕТА ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ЦИФРОВИЗАЦИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЯЗЫКА

В данном исследовании рассматривается взаимосвязь между цифровизацией и использованием языка. Цифровизация оказала глубокое влияние на использование языка, приведя к значительным изменениям в коммуникативных практиках, языковых нормах и структурах дискурса в современных обществах. Появление цифровых технологий породило новые способы взаимодействия, которые размывают традиционные границы между устной и письменной речью, тем самым порождая мультимодальные формы выражения. Следовательно, использование языка в цифровой среде стало центральным объектом социолингвистических исследований. Цель данного исследования — проанализировать влияние цифровизации на использование языка, сосредоточив внимание на изменениях языковых форм, коммуникативных стратегий и дискурсивных практик в онлайн-средах. Настоящее исследование основано на быстрой интеграции цифровой коммуникации в повседневную, образовательную и профессиональную жизнь. Поэтому крайне важно понимать языковые последствия этой интеграции, чтобы использовать полученные знания в области языкового образования, политики и планирования. Новизна исследования заключается в его всестороннем социолингвистическом подходе, который рассматривает цифровизацию как преобразующую коммуникативную среду, а не как чисто технологический фактор. Изучая взаимодействие языка, технологий и социальной практики, данное исследование способствует более глубокому пониманию того, как цифровизация меняет современное использование языка.

Ключевые слова: цифровизация, язык, коммуникация, интеграция, традиционная граница

Huseynova Sevinj

DIGITALIZATION AND LANGUAGE USE

The study explores the relationship between digitalization and language use. Digitalization has had a profound impact on language use, resulting in significant changes to communicative practices, linguistic norms, and discourse structures in contemporary societies. The advent of digital technologies has engendered novel modes of interaction that obfuscate the conventional boundaries between spoken and written language, thereby giving rise to multimodal forms of expression. Consequently, language use in digital environments has become a central object of

sociolinguistic inquiry. The objective of this study is to analyze the impact of digitalization on language use, with a focus on changes in linguistic forms, communicative strategies, and discourse practices in online environments. The study is predicated on the rapid integration of digital communication into every day, educational and professional life. It is imperative, therefore, that the linguistic consequences of this integration be understood in order to inform language education, policy and planning. The novelty of the study lies in its comprehensive sociolinguistic approach, which conceptualizes digitalization as a transformative communicative environment rather than a purely technological factor. By examining the interaction between language, technology and social practice, the research contributes to a deeper understanding of how digitalization reshapes contemporary language use.

Keywords: digitalization, language, communication, integration, traditional border

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Rasim Heydərov